

Tusculum

2017
SOLIN-10/1

Tusculum
10/1

Solin, 2017.

Nakladnik

Javna ustanova u kulturi
Zvonimir Solin
Kralja Zvonimira 50
Solin

Za nakladnika

Špiro Žižić

Urednik

Marko Matijević

Nakladnički savjet

Joško Belamarić
Nenad Cambi
Josip Dukić
Miroslav Katić
Šime Marović
Dražan Maršić
Ivica Žižić

Grafičko oblikovanje i priprema za tisak

Marko Grgić

Tisak

Suton Graf Zagreb

Za tiskaru

Tihomir Kujundžić

Naklada

500 primjeraka

Časopis je uvršten u podatkovne baze: ESCI (Emerging Sources Citation Index), DOAJ (Directory of Open Access Journals), AWOL (The Ancient World Online), Hrčak (Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske).

Izdavanje časopisa novčano podupiru Grad Solin i Ministarstvo znanosti i obrazovanja.

UDK 908(497.5-37 Solin)

Tiskana inačica: ISSN 1846-9469

Mrežna inačica: ISSN 1849-0417

Tusculum

Časopis za solinske teme

10/1

Solin, 2017.

Sadržaj

- 7 – 17** Dražen Maršić **Studije o isejskoj carskoj skupini (I) - Cirijak iz Ankone, Issa i Providentia Augusta**
- 19 – 28** Andreja Nađander – Nenad Cambi **Ženski kasnoantoninski portret otkriven na trasi plinovoda u Solinu**
- 29 – 38** Ivo Donelli **Konzervatorski radovi na antičkoj mramornoj glavi iz Radićeve ulice**
- 39 – 55** Dino Demicheli – Ana Demicheli **Počasna baza za kip cara Karakale iz Salone – prenamjena, spajanje i novo čitanje**
- 57 – 69** Ivan Matijević **Neobjavljeni natpisi iz Salone (II)**
- 71 – 94** Arsen Duplančić ***Membra disiecta* jednoga salonitanskog mauzoleja**
- 95 – 123** Mirko Jankov **Pjevana štenja u bogoslužnoj praksi župne crkve svetoga Martina biskupa u Vranjicu**
- 125 – 131** Josip Dukić – Bernard Dukić **Dopisivanje don Frane Bulića s rimskim studentom Antom Alfirevićem (1900. – 1902.)**
- 133 – 144** Marinko Mikelić – Nino Švonja **Izvori, bunari i česme u Vranjicu**
- 145 – 160** Blanka Matković **Prilog poznavanju povijesti grada Splita i okolice u poratnom razdoblju (1946. – 1947.): nepoznati detalji iz dosjea Frane Tente**
- 161** **Naputak suradnicima Tusculuma**

Ivan Matijević

Neobjavljeni natpisi iz Salone (II)

Ivan Matijević
HR, 21000 Split
Filozofski fakultet u Splitu
Odsjek za povijest
Put iza nove bolnice 10c

Autor objavljuje jednu stelu vrlo loše očuvanog natpisa, ulomak sarkofaga, 12 ulomaka stela i ulomke dvaju natpisa kojima je nemoguće odrediti karakter. Cjelovita stela iz Žrnovnice nosi gentilicij *Septimius*, jedan ulomak stele očuvao je gentilicij *Lulius*, a drugi ulomak stele ima prenamen *Gaius*. Dio ostalih ulomaka sačuvao je samo ostatke gentilicija i kognomena koje se pokušalo restituirati prema epigrafski posvjedočenim primjerima iz provincije Dalmacije. Slaba očuvanost velike većine natpisa onemogućila je uže datiranje pa tako samo ulomak stele može biti smješten u 1. stoljeće, a ostali u različite periode između 1. i 3. odnosno 4. stoljeća.

Ključne riječi: ulomak, stela, sarkofag, natpis, slova, gentilicij, kognomen, Salona

UDK: 930.271(497.5 Solin)"652"

Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 13. lipnja 2017.

Uvod

U radu se objavljuje 15 fragmentiranih natpisa slučajno otkrivenih u Saloni i jedna stela iz korita rijeke Žrnovnice. Spomenuta stela i 12 ulomaka (kat. br. 1-5, 8-10, 12-16) čuvaju se u Arheološkoj zbirci Matijević u Solinu, jedan ulomak je u vlasništvu obitelji Pletikosić (kat. br. 6), jedan je uzidan uz rub ceste sjeverno od amfiteatra (kat. br. 7), a jedan u kući na zapadnom dijelu amfiteatra (kat. br. 11).¹

1. Ulomak stele (sl. 1)

Pronađen uz cestu oko 200 metara sjeveroistočno od bazilike na Kapljuču u Ulici solinske mladeži. Dimenzije: vis. 21 cm, šir. 22 cm, deb. 4 cm. Visina slova: drugi redak 2,5 cm, treći redak 3 cm, ostali retci 2,5 cm. Vapnenac. Sačuvana je desna strana natpisnoga polja omeđena jednostavno uklesanim okvirom. Slova su uklesana unutar jasno vidljivih ordinacijskih crta. Očuvani su završetci šest redaka, od prvoga retka očuvani su ostatci dvaju slova. Natpis glasi:

[---]QV[---]
[---] ANN P M
[---]+TONIVS
5 [---]VS CON
[---]IENTISSI
[---]NE MERI
[---]OSVIT

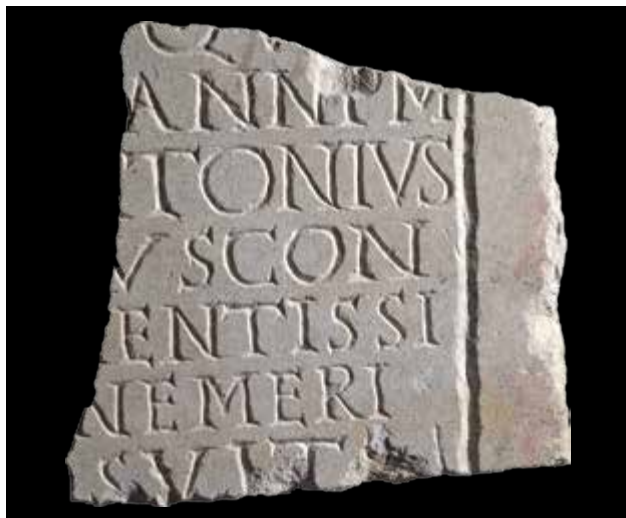
Prijedlog restitucije: ----- / [---] *qu[i]* / [*vixit*] *ann(os) p(lus) m(inus)* / [--- *An(?)*] *tonius* /^s [---] *us con/[iugi p]ientissi/[mae be]ne meri/[tae p]osuit*

Komentar: U gornjem dijelu teksta koji nedostaje moralo je biti upisano ime preminule osobe za koju komemorator nije znao koliko je bila stara u trenutku smrti pa je upotrijebio izraz *plus minus*, često posvjedočen na salonitanskim nadgrobnim natpisima.² Od komemoratorova imena, odnosno imena pokojničina supruga sačuvano je [---] *tonius* [---] *us*. Na temelju samo dva slova nemoguće je pretpostaviti kako je glasio njegov kognomen. Međutim, od gentilicija je

* Ovaj rad svojevrsan je nastavak rada objavljenog prije desetak godina (I. Matijević 2008).

1 Fotografije su izradili Mario Matijević (MM), Ortolf Harl (OH) i Ivan Matijević (IM).

2 Pretraživanje EDH pokazalo je postoji gotovo 50 nadgrobnih natpisa sa ovim izrazom od kojih izdvajam samo nekoliko cjelovitih poput CIL 3, 2170; 2236; 2267; 2283; 2359.

Slika 1
Ulomak stele (OH)

sačuvano više slova te se prije sigle *T* uočava ostatak donjega serifa koje je moglo pripadati slovu *A*, *R* ili *N*. Analogno mogućnostima koje nudi dalmatinski onomastički repertoar³ prvo rješenje jest gentilicij *Catonius* koji je u provinciji potvrđen samo jednim primjerom iz Jadera.⁴ Druga mogućnost je gentilicij *Nertonius* čija jedina dalmatinska potvrda potječe iz Salone i datira u kasni principat.⁵ Prema trećoj mogućnosti radi se o gentiliciju *Antonius* evidentiranome na brojnim natpisima u provinciji i Saloni zbog čega je veća vjerojatnost da je o njemu riječ. Antoniji su u ranom principatu uglavnom italskoga porijekla i potvrđeni na šest natpisa iz Salone i okolice, u kasnom principatu radi se o njihovim potomcima ili doseljenicima iz istočnih provincija i potvrđeni su na 17 natpisa.⁶ Stela se datira u kasni principat prema upotrebi glagola *posuit* bez skraćivanja, izraza *bene merita*, *plus minus* i *pientissima*.⁷

2. Ulomak stele (sl. 2)

Bio je uzidan u staru kuću u Dudinama u Sv. Kaju, otprilike 500 metara sjeverozapadno od amfiteatra. Poklon Slavena Milišića Arheološkoj zbirci Matijević u Solinu.

Slika 2
Ulomak stele (OH)

Dimenzije: vis. 26 cm, šir. 22 cm, deb. 22 cm. Visina slova: prvi redak 4 cm, drugi redak 3 cm. Vapnenac. Od trećega retka vide se vrhovi nekoliko slova. Sačuvan je gornji desni kut stele s ostatkom natpisnoga polja omeđenog jednostavno uklesanim okvirom. Gornji dio stele ukrašen je trokutastim pseudozabatom od kojega je sačuvana desna polovica. U središtu je rozeta iz koje se prema desnom kutu izvija list. U desnom pseudoakroteriju je trostruka palmeta iz koje se prema vrhu pseudozabata izvija list. Natpis glasi:

DM
[---]OSIO VE
[---]++++

Prijedlog restitucije: *D(is) M(anibus) / [---]osio Ve/[---] qui vix(it) ann(os)(?) XII(?) / -----*

Komentar: U drugome retku valja pretpostaviti završni dio gentilicija i početni dio prenomena preminule muške osobe (*[---]osius Ve[---]*). Moglo bi se raditi o gentiliciju

3 U pokušajima rekonstrukcije imena na ovim ulomcima u obzir sam uzimao samo ona koja su do sada potvrđena u provinciji Dalmaciji i sabrana u knjizi G. Alföldya (1969). Nisam koristio *Onomasticon provinciarum Europae Latinarum* jer bi analogije s tamo zabilježenim imenima povećale opseg rada i ne bi dale konačna rješenja.

4 G. Alföldy 1969, str. 74.

5 G. Alföldy 1969, str. 102.

6 Iz ranoga principata potječe po jedan natpis iz Ridera, Vitine, Narone i nepoznatoga nalazišta, a iz kasnoga principata po jedan je iz Jadera, Burna, Lisičića, Dokleje, Pljevalja i nepoznatoga nalazišta, v. G. Alföldy 1969, str. 59.

7 G. Alföldy 1969, str. 29-30.

Sos(s)ius koji je u Saloni epigrafski potvrđen na jednom natpisu iz ranoga principata i na tri natpisa iz kasnoga principata.⁸ Druga mogućnost je gentilicij *Trosius*, u gradu također potvrđen jednom u ranom i tri puta u kasnom principatu.⁹ O kognomenu je nemoguće raspravljati jer ih iz provincije potječe čak četrdesetak koji počinju s *Ve-*.¹⁰ Vrhovi sigli na kraju trećega retka bi mogli biti ostatci oznaka starosne dobi preminule osobe, možda je riječ o 12 godina. Natpis zbog posvetne formule bogovima *Ma-* nima može biti datiran u 2. ili 3. stoljeće.¹¹

3. Ulomak stele (sl. 3)

Pronađen u vrtu uz nogostup Ulice Marka Marulića pedesetak metara južno od hotela President. Dimenzije ulomka: vis. 46 cm, šir. 34 cm, deb. 7 cm. Visina slova: prvi redak 4 cm, drugi i treći redak 3,5 cm. Vapnenac. Sačuvan je donji desni kut stele s dijelom klina za usađivanje

Slika 3
Ulomak stele (MM)

u bazu. Natpisno polje omeđeno je jednostavnim »S« profilacijskim okvirom. Slova su vrlo lijepo uklesana i u posljednjem retku odvojena znakovima interpunkcije. Natpis glasi:

[---]+ IA
[---]ARIA
[---]I B M P

Prijedlog restitucije: ----- / [---]+ IA / [--- lanu(?)]aria / [--- coniugi(?) b(ene) m(erenti) p(osuit)

Komentar: Možda je u prvom retku ostatak gentilicija, a u drugom retku kognomena ženske osobe koja je komemorirala svoga supruga. Kognomen bi mogao biti *lanuaria*, potvrđen na više od četrdeset natpisa iz Salone.¹² Upotreba izraza *bene merens* datira stelu u kasni principat.¹³

4. Ulomak stele (sl. 4)

Pronađen prilikom čišćenja kamene gomile u Grudinama na privatnoj parceli u Radićevoj ulici stotinjak metara zapadno od zgrade gradske uprave. Dimenzije ulomka: vis. 18 cm, šir. 17 cm, deb. 7 cm. Visina slova: prvi redak 4 cm, drugi redak 3,5 cm, treći i četvrti redak 3 cm. Vapnenac. Sačuvan je dio središnjega gornjeg dijela stele. Slova su u prvom retku odvojena trokutastim znakom interpunkcije. Ligature su u drugom (*MP*) i trećem retku (*IL*). Natpis glasi:

D M
[---]+EMP[---]
[---]TILIA[---]
[---]O[---]
5 -----

Prijedlog restitucije: *D(is) M(anibus) / [--- S(?) emp(ronius(?) ---) / [---]tilia[---] / [---]o[---] / [---]*

Komentar: Mali razmak između sigli *D M* u prvom retku, kao i dvije sačuvane ligature, sugeriraju da je tekst bio zbijen na natpisnom polju male širine. Ako je to točno, onda treba pretpostaviti da je [---]emp[---] ostatak

8 Jedina potvrda iz ostatka provincije je iz ranoga principata iz Bigeste, v. G. Alföldy 1969, str. 121.

9 Iz ranoga principata jedan je natpis s ovim gentilicijem iz Nedina i iz Aserije, a iz kasnoga principata jedan je iz Grkovaca, v. G. Alföldy 1969, str. 129. Za novi natpis koji spominje nositelja ovog gentilicija v. I. Matijević 2006, str. 147.

10 G. Alföldy 1969, str. 322-326.

11 G. Alföldy 1969, str. 28.

12 G. Alföldy 1969, str. 220.

13 G. Alföldy 1969, str. 29.

Slika 4
Ulomak stele (MM)

Slika 5
Ulomak stele (MM)

gentilicija, a [---]tilia[---] ostatak kognomena preminule osobe. Jedini gentilicij koji može doći u obzir prema dalmatinskom onomastičkom repertoaru jest *Sempronius*. U Saloni nije potvrđen u ranom principatu, ali jest na devet natpisa iz kasnoga principata.¹⁴ Ako je u trećem retku ostatak kognomena, moglo bi se pretpostaviti da je bio upisan *Atilianus*, zabilježen na jednom natpisu iz Salone iz kasnoga principata,¹⁵ jednako kao i *Oristilia*,¹⁶ *Quentilia*¹⁷ ili *Quintilianus*.¹⁸ Natpis zbog posvetne formule bogovima Manima može biti datiran u 2. ili 3. stoljeće.¹⁹

5. Ulomak stele (sl. 5)

Pronađen prilikom čišćenja kamene gomile u Grudinama na privatnoj parceli u Radićevoj ulici stotinjak metara zapadno od zgrade gradske uprave. Dimenzije ulomka: vis. 19 cm, šir. 15 cm, deb. 7 cm. Visina slova: prvi redak 2,5 cm, drugi redak 2 cm, treći redak 2,5 cm. Vapnenac. Sačuvan je gornji desni kut stele s ostatkom natpisnoga polja omeđenog jednostavno uklesanim okvirom. Gornji dio stele ukrašen je trokutastim pseudozabatom u čijem je desnom kutu ostatak lista. Desni pseudoakroterij

također je imao vegetabilni ornament. Na kraju drugoga retka je trokutasti znak interpunkcije. Natpis glasi:

[---] M
[---]NO
[---]NCTO

Prijedlog restitucije: *[D(is)] M(anibus) / [---]no / [---] defu-
ncto / -----*

Komentar: U drugome retku je bilo upisano ime preminule osobe. U cijelosti ispisana riječ *defuncto* nije neuočajana na salonitanskim natpisima. Natpis zbog posvetne formule bogovima Manima može biti datiran u 2. ili 3. stoljeće.²⁰

6. Ulomak stele (sl. 6)

Pronađen prilikom čišćenja kamene gomile u Grudinama na privatnoj parceli u Radićevoj ulici stotinjak metara zapadno od zgrade gradske uprave. Dimenzije ulomka: vis. 21 cm, šir. 25 cm, deb. 10 cm. Visina slova: prvi i

14 Iz ranoga principata po jedan natpis s ovim gentilicijem potječe iz Jadera, Burna i nepoznatoga nalazišta, a iz kasnoga principata po jedan je iz Bibinja i Pro-mone, v. G. Alföldy 1969, str. 119.

15 G. Alföldy 1969, str. 158.

16 G. Alföldy 1969, str. 257.

17 G. Alföldy 1969, str. 279.

18 Iz kasnoga principata po jedna je potvrda iz Skelana, Užica i Prozora, v. G. Alföldy 1969, str. 279.

19 G. Alföldy 1969, str. 28.

20 G. Alföldy 1969, str. 28.

Slika 6
Ulomak stele (MM)

drugi redak 3,5 cm, treći redak 3 cm. Vapnenac. Sačuvan je ulomak lijeve strane stele s natpisnim poljem uokvirenim jednostavnom »S« profilacijom. Slova su vrlo lijepog oblika. Riječi su u drugom retku odvojene znakom interpunkcije. Natpis glasi:

FV+[---]
IVL · E[---]
COLL[---]
5 -----

Prijedlog restitucije: ----- / fu[fit(?) ---] / lul(ius) E[---] / coll[(egae, -egium, -ius)(?) ---] /⁵ -----

Komentar: Natpis je izveden vrlo lijepim i pravilnim slovima s ujednačenim razmacima pa se stječe dojam da je cijeli tekst bio centriran oko zamišljene središnje osi

tako da nije bilo potrebe prekidati riječi na kraju retka i nastavljati ih u idućem. Ako je ova pretpostavka točna onda u prvom retku treba prepoznati početak neke riječi, vjerojatno nekoga od oblika perfektne osnove glagola biti koji se katkada upotrebljavao na nadgrobnim natpisima iz Salone.²¹ Analogno citiranim natpisima može se pretpostaviti da je u prethodnim retcima koji nedostaju bilo uklesano ime preminule osobe, odnosno da je gentilicij *Iulius* pripadao komemoratoru. Ispisan je u skraćenom obliku što za dobro poznate carske gentilicije poput ovoga nije neobično. U Saloni je epigrafski obilato dokumentiran tijekom cijeloga principata.²² U trećem retku bi mogao biti sačuvan početni dio riječi *collega* kojom je komemorator mogao osloviti sebe ili preminuloga što je također potvrđeno na nekim salonitanskim nadgrobnim natpisima.²³ Međutim, moguće je ponuditi još najmanje dva rješenja. Prema prvome ovdje je bio naveden neki kolegij. To su bila udruženja koja su okupljala pripadnike istih zanimanja ili vjerskih zajednica i uz druge obveze brinuli su o pokopu svojih članova. U Saloni su postojali *collegium dendroforum, lapidarium, saccarium, tignariorum, fabrum et centonariorum*.²⁴ Možda je Julije E[---] bio član nekoga od ovih udruženja što je dao istaknuti na svome nadgrobnome natpisu kako su učinili i drugi pojedinci iz Salone.²⁵ Treća mogućnost jest da se radi o početnom dijelu gentilicija *Collius* potvrđenome u Saloni jednim natpisom iz kasnoga principata²⁶ što bi značilo da je na natpisu bila spomenuta još najmanje jedna osoba. Imenski obrazac Julija E[---] najvjerojatnije je dvočlani prema čemu bi stelu valjalo datirati u kasni principat.²⁷

7. Ulomak stele (sl. 7)

Uzidan uz rub ceste na sjevernoj strani amfiteatra. Dimenzije ulomka: vis. 22 cm, šir. 30 cm, deb. 8 cm. Visina slova: 4 cm. Vapnenac. Natpis je pravilno klesan s ujednačenim razmacima između redaka i slovima lijepoga oblika. Natpis glasi:

21 CIL 3, 9210: (...) *Tito Fabio Euticeti qui fuit annorum XXX*; CIL 3, 14291.1: (...) *Viviae Papiriae quae fuit annorum I, mensium III, Gemella mater* (...). Nije isključeno ni da se radi o obliku participiju *functo* ili *functae* (istoga značenja kao i *defunctus*) potvrđenome na jednome natpisu iz Salone (CIL 3, 2267) i nekoliko iz drugih krajeva provincije (CIL 3, 1895; ILlUG 786; 1544; 1550; 1806). Međutim, ako je pogrešna pretpostavka prema kojoj riječi nisu prekidane na kraju redaka i nastavljane u sljedećima onda se može raditi o dijelu riječi *defunctus* koja je započetak na kraju prvoga retka i nastavljena na početku drugoga retka.

22 G. Alföldy 1969, str. 25, 31-32.

23 CIL 3, 2110: *D(is) M(anibus) / Lupioni / Magnus / collegae* /⁵ *bene merenti / fecit*; CIL 3, 6381: *D(is) M(anibus) / Paenio / Fido / colleg(a)e* /⁵ *b(ene) m(erenti)*; ILlUG 2616: *D(is) [M(anibus)] // Coylio(!) Athe/nioni homini / bono qui vi⁵xit ann(os) p(lus) m(inus) LXX / Caesius Poly/bius collegae / bono posuit*; ILlUG 2623: *D(is) M(anibus) / Noeto / Aug(usti) / verna⁵ / adiut(ori) tab(ularii) / b(ene) m(erenti) / coll(egae) fec(erunt)*.

24 G. Alföldy 1965, str. 116-117; J. J. Wilkes 1969, str. 235-236.

25 CIL 3, 2106: *Aur(elius) Candianus ex col(legio) Veneris sibi et suis fecit*; CIL 3, 2108: *Aur(elius) Ursacius Salonitanus / ex collegio Veneris et / Aurelia Vitalia vivis sibi po/suerunt hanc arca(m) tra⁵dita(m) ab Aurelia Lupa / Atilio Primo*; CIL 3, 8829: *[---]Ius Ga/[---]Iio col/[Legii ---]I et cen/[tonariorum] vivo se po⁵[sui]t sibi [---]*; CIL 3, 14231: *[---]Ielius Eu[---] / [---]e]x coll(egio) fa[brum ---] / [---] Antonia [---] / [---] vivi sibi [---] / [---] lo]cus conc[essus ab] / [---] Iulia Ma[---]*.

26 G. Alföldy 1969, str. 77.

27 G. Alföldy 1969, str. 27.

Slika 7
Ulomak stele (IM)

[---]EOR[---]
[---]NN · XIII +[---]
[---]+ASTORI[---]

5 -----

Prijedlog restitucije: ----- / [---]eor[---] / [--- qui vix(it) a] nn(os) XIII [m(enses)(?) ---] / [---]astori[---] /⁵ -----

Komentar: Stela je postavljena djetetu preminulome u dobi od 13 godina. Najvjerojatnije je istaknut i broj mjeseci što su roditelji često radili na natpisima preminule djece.²⁸ U sljedećem retku valja pretpostaviti ostatak imena koji je možda pripadao komemoratoru. Od kognomena potvrđenih u Saloni u obzir mogu doći *Castor*, *Castorinus*,²⁹ *Pastor*, *Pastorilla*³⁰ i *Rastorianus*.³¹ Ako je riječ o kognomenu *Castor* ili *Pastor* treba pretpostaviti da je bio u dativu i prema tome je pripadao još jednoj preminuloj osobi što znači da je ime komemoratora trebalo biti napisano u sljedećim retcima koji nedostaju. Zbog manjka databilnih elemenata čini se da je ulomak najsigurnije datirati u vrijeme između 1. i 3. stoljeća.

28 Evo nekoliko primjera iz Salone: CIL 3, 2198; 2210; 2233; 2400; 2492; 2520.

29 Od ova dva kognomena *Castor* je potvrđen na jednom natpisu iz Bigeste iz ranoga principata, v. G. Alföldy 1969, str. 172.

30 Od ova dva kognomena *Pastor* je potvrđen na jednom natpisu iz Narone iz ranoga principata, v. G. Alföldy 1969, str. 260.

31 G. Alföldy 1969, str. 281.

32 Ova pojava zabilježena je na još dva natpisa iz Salone, v. CIL 3, 6562; D. Demicheli 2017, br. 3.

33 G. Alföldy 1969, str.131-133.

Slika 8
Ulomak stele (MM)

8. Ulomak stele (sl. 8)

Odavno je u vlasništvu obitelji Matijević i vjerojatno potječe iz obiteljskoga vinograda u istočnom dijelu Salone, otprilike 150 metara istočno od Velikih termi. Dimenzije ulomka: vis. 12 cm, šir. 22 cm, deb. 7 cm. Visina slova: prvi redak 3 cm, drugi redak 2,5 cm. Vapnenac. Sačuvan je gornji dio stele sa pseudozabatom u čijoj je sredini četverolisna rozeta iz koje se prema lijevom i desnom kutu pruža po jedan list. Lijevi pseudoakroterij je otučen, a na mjestu desnoga uklesana je sigla *M*. Ispod je natpisno polje omeđeno jednostavno uklesanim okvirom. Natpis glasi:

[.] M
GAIO VA
[---]E[---]

Prijedlog restitucije: [D(is)] M(anibus) / Gaio Va/[I(?) e[rio(?) ---]/-----

Komentar: Pokojnikov je prenamen ispisan u punom obliku bez skraćivanja i slovom *G* umjesto uobičajenoga *C*.³² Ostatak slova u trećem retku bi mogao pripadati slovu *L* prema čemu bi pokojnikov gentilicij mogao biti *Valerius*, najrasprostranjeniji necarski gentilicij.³³ Natpis zbog

posvetne formule bogovima Manima može biti datiran u 2. ili 3. stoljeće.³⁴

9. Stela (sl. 9)

Pronađena je prilikom jaružanja donjega toka rijeke Žrnovnice.³⁵ Dimenzije: vis. 57 cm, šir. 36 cm, deb. 7 cm. Visina slova u prvom i drugom retku: 3 cm. Vapnenac. Stela je istrošena dugotrajnim stajanjem u rijeci. U gornjem dijelu je pseudozabat u čijem je središtu šesterolisna rozeta iz koje se prema lijevom i desnom kutu pruža po

Slika 9
Stela (OH)

34 G. Alföldy 1969, str. 28.

35 Otkrivena je zajedno sa stelom Trozije Tihe. U njezinoj objavi (I. Matijević 2006, str. 147-149, kat. br. 1) u obzir nisam uzeo ovu stelu vodeći se potpuno pogrešnom pretpostavkom da je nevažna jer je njezin tekst gotovo nevidljiv. I tada su se vidjeli tragovi slova koji su postali uočljiviji tek nakon što su Friederike i Ortoľ Harl prilikom posjeta Solinu 2015. učinili fotografiju pod snažnim bočnim svjetlom. Nema drugih informacija o okolnostima pronalaska ovih stela koje su očito pripadale istom arheološkom kontekstu.

36 G. Alföldy 1969, str. 53.

jedan list. U pseudoakroterijima su sigle *D* i *M*. Tekst je bio raspoređen u šest redaka. Natpis glasi:

D M
SEPTIM -----
E [---]
D [---]
5 [---]
[---]

Prijedlog restitucije: *D(is) M(anibus) / Septim(ius) ----- / E[---] / D[---] / [---] / [---]*

Komentar: U drugom retku uočavaju se početna slova carskoga gentilicija *Septimius* koji je u odnosu na sve ostale lokalitete u provinciji Dalmaciji daleko najbolje potvrđen u Saloni i njezinoj okolici s dvadesetak natpisa iz kasnoga principata.³⁶ Jednako treba datirati u ovu stelu.

10. Ulomak stele (sl. 10)

Odavno je u vlasništvu obitelji Matijević i vjerojatno potječe iz obiteljskoga vinograda u istočnom dijelu Salone, otprilike 150 metara istočno od Velikih termi. Dimenzije: vis. 26 cm, šir. 34 cm, deb. 14 cm. Visina slova: 2,5 cm. Vapnenac. Očuvan je donji dio stele s ostatkom

Slika 10
Ulomak stele (MM)

natpisnoga polja uokvirenog jednostavnom »S« profilacijom. Natpis glasi:

[---]
ERES POSVI[.]

Prijedlog restitucije: [---] / [--- h] / *eres posui[t]*

Komentar: Ulomak može biti datiran u kasni principat kada je bilo karakteristično ispisivanje glagola *posuit* bez skraćivanja.³⁷

11. Ulomak stele (sl. 11)

Uzidana pored ulaznih vrata nedavno obnovljene kuće na zapadnom dijelu gledališta amfiteatra.³⁸ Dimenzije: vis. 45 cm, šir. 34 cm. Visina slova: 6 cm. Vapnenac. Očuvan gornji desni kut stele. U pseudoakroteriju je trolisna palmeta iz koje se prema vrhu pseudozabata izvija bršljanova vitica s listom na vrhu. Kosa stranica pseudozabata izvedena je jednostavnom »S« profilacijom. U sredini pseudozabata je ostatak rozete. Na desnom rubu stele je pravokutni stup s kapitelom koji pridržava pseudozabat. Natpisno polje uokvireno je jednostavnom »S« profilacijom. Slova *N* i *I* su u ligaturi, a slovo *S* izvedeno je preko desne strane slova *V*. Sačuvan je završetak prvoga retka natpisa koji glasi:

[---]ANIVS
[---]++

Prijedlog restitucije: [---] *anius* / [---]++ / -----

Komentar: Sačuvana slova (*[---]anius*) u prvom retku vjerojatno su završio dio nekoga gentilicija. Zbog načina oblikovanja gornjega dijela stela može biti uspoređena s dugopoljskim stelama veterana Gaja Julija iz Sedme legije (AE 1994, 1355) odnosno augzilijara Severa (AE 1994, 1356). One su bile raskošnije ukrašene jer imaju zabat i akroterije, višestruko profilirane i ukrašene grede poduprte dvama tordiranim stupovima s kapitelima. Širina prve je 69 cm, a druge 64 cm, visina prve je 2,49 m, a druge 2,13m.³⁹ Dobra analogija može biti i tilurijska stela vojnika Lucija Kornelija iz Sedme legije (CIL 3, 9734) širine 57 cm i visine 1,82 m.⁴⁰ Sukladno navedenim primjerima može se pretpostaviti da je ulomak pripadao monumentalnoj steli čija je izvorna visina bila oko 2 metra. Sve tri ovdje

Slika 11
Ulomak stele (IM)

spomenute stele datiraju u 1. stoljeće pa tako valja datirati i ovaj salonitanski ulomak.

12. Ulomak stele (sl. 12)

Pronađen u Grudinama 150 metara zapadno od bazilike *Orientalis*. Dimenzije: vis. 14 cm, šir. 14 cm, deb. 8 cm. Visina slova u oba retka je 1 cm. Vapnenac. Očuvana je desna strana spomenika s ostatkom natpisnoga polja uokvirenog jednostavnom »S« profilacijom. Slova su nemarno upisana. Natpis glasi:

[---]
[---] TIILVM
[---] ILIAE EL
[---]

37 G. Alföldy 1969, str. 29.

38 Ova je stara kamena kuća odavna poznata po antičkim spolijama, v. J. Jeličić-Radonić – D. Pereža 2011, str. 48-51 (kat. br. 1-7). Na stranicama *Tusculuma* detaljno se pisalo o steli Tita Varonija Marona (I. Matijević 2014) i o velikom nadgrobnom žrtveniku Lucija Varija [---] (I. Matijević 2017).

39 N. Cambi 1994, str. 154-158, sl. 6-7.

40 D. Tončinić 2011, str. 50-51, br. 26.

Slika 12
Ulomak stele (MM)

Prijedlog restitucije: [---] / [---] *ti{i=t}(u)lum* / [*posuit*(?)
--- *fjiliae e{l=t} / [---]*

Komentar: Postoje natpisi iz Salone s nemarno isklesanim slovima poput stele vojnika Epikada iz 1. stoljeća⁴¹ ili stele Aurelije Terencije iz kasnoga principata.⁴² Zbog nedostataka databilnih elemenata spomenik bi valjalo datirati u vrijeme od 1. do 3. stoljeća.

13. Ulomak sarkofaga (sl. 13)

Pronađen prilikom čišćenja kamene gomile u Grudinama na privatnoj parceli u Radićevoj ulici stotinjak metara zapadno od zgrade gradske uprave. Sačuvan je dio prednje strane sanduka sarkofaga s gornjim desnim kutom natpisnoga polja uokvirenog jednostavnom »S« profilacijom. Desno od natpisnoga polja sačuvan je ostatak floralnoga ornamenta. Vapnenac. Dimenzije: vis. 29 cm, šir. 26 cm, deb. 14 cm. Visina slova u prva dva retka je 3,5 cm. U prvom i trećem retku su ligature (*IT*). Druga ligatura

Slika 13
Ulomak sarkofaga (MM)

na završetku trećega retka uklesana je na profilacijskoj letvici. Natpis glasi:

[---]ONIT
[---]VM
[---] POSVIT

Prijedlog restitucije: [---] *onit* / [---] *um* / [---] *posuit*.

Komentar: Ulomak je dio sanduka sarkofaga lokalne proizvodnje čija je prednja ploha najvjerojatnije bila organizirana kao *tabula ansata*. Tekst je najvjerojatnije imao samo tri retka što nije neobično jer je u Saloni pronađeno nekoliko sarkofaga s natpisnim poljem koje je u donjoj polovici ostalo neispisano,⁴³ kao i onih kojima je gornji trokutasti prostor između natpisnoga polja i anse bio ukrašen trostrukom palmetom.⁴⁴ Ovakav standardni tip salonitanskih sarkofaga počinje se javljati krajem 2. stoljeća, a u 4. stoljeću dolazi do odbacivanja trodijelne raščlambe sanduka.⁴⁵ Ulomak bi valjalo datirati u 3. ili 4. stoljeće.

41 ILug 681=EDH HD 034093.

42 CIL 3, 14700=EDH HD061550.

43 N. Cambi 2010, str. 158 (kat. br. 30), 172 (kat. br. 57), 183 (kat. br. 79), 203 (kat. br. 113).

44 N. Cambi 2010, str. 158 (kat. br. 30), str. 166 (kat. br. 45), 176 (kat. br. 64), 183 (kat. br. 79), 203 (kat. br. 113), 213 (kat. br. 128), 222 (kat. br. 144), 242 (kat. br. 179).

45 Pouzdano datiranje ovakvih sarkofaga moguće je samo prema karakteristikama portreta i natpisa, nikako prema ostalim ukrasnim elementima, v. N. Cambi 2010, str. 22-23, 66-67.

Slika 14
Ulomak natpisa (MM)

14. Ulomak natpisa (sl. 14)

Pronađen u Grudinama 150 metara zapadno od bazi-like *Orientalis*. Dimenzije: vis. 20 cm, šir. 13 cm, deb. 7 cm. Visina slova: 10 cm. Vapnenac. Sačuvan je ostatak prvoga retka u natpisnom polju omeđenom jednostavnom »S« profilacijom. Natpis glasi:

[---]M[---]

Komentar: Zbog nedostataka databilnih elemenata spomenik bi valjalo datirati u vrijeme od 1. do 3. stoljeća.

15. Ulomak natpisa (sl. 15)

Pronađen u masliniku obitelji Glavina 200 metara istočno od tzv. Pet mostova. Dimenzije: vis. 11 cm, šir. 13

Slika 15
Ulomak natpisa (MM)

cm, deb. 5 cm. Visina slova je 5,5 cm. Vapnenac. Prije slova je trokutasti znak interpunkcije. Natpis glasi:

[---] D[---]

Komentar: Slovo je savršenog oblika i daje naslutiti da je cijeli natpis bio uredno klesan. Možda je riječ o ostatku kratice *d(ecreto) d(ecurionum)* ili *l(ocus) d(atus) d(ecreto) d(ecurionum)*. Zbog nedostataka databilnih elemenata spomenik bi valjalo datirati u vrijeme od 1. do 3. stoljeća.

16. Ulomak stele (sl. 16)

Pronađen prilikom čišćenja kamene gomile u Grudinama na privatnoj parceli u Radićevoj ulici stotinjak metara zapadno od zgrade gradske uprave. Dimenzije: vis. 20 cm, šir. 12 cm, deb. 5 cm. Vapnenac. Očuvan je gornji desni kut stele s ostatkom polukružnoga pseudozabata u kojemu je prikaz rozete i lista. Natpisno polje uokvireno je jednostavnom »S« profilacijom.

Komentar: U Saloni nije pronađen velik broj stela s polukružnim zabatom, čija se datacija smješta u kasni principat⁴⁶ pa bi tako valjalo datirati i ovaj ulomak.

Slika 16
Ulomak stele (MM)

46 Za dataciju i primjere stela s takvom organizacijom gornjeg dijela v. D. Maršić 1997, str. 117-118.

Zaključak

U radu je objavljeno 16 natpisa od kojih jedna stela potječe iz korita rijeke Žrnovnice, a ostali iz Salone. Dva ulomka (kat. br. 14, 15) sačuvala su samo po jedno slovo zbog čega je teško odrediti kojoj su vrsti natpisa pripadali. Ostalih 14 natpisa je nadgrobnoga karaktera: ulomak sarkofaga (kat. br. 13), cjelovita stela s gotovo u potpunosti nečitljivim tekstom (kat. br. 9), 12 ulomaka stela s ostatcima natpisa (kat. br. 1-12) i ulomak stele bez sačuvanoga natpisa (kat. br. 16). Velika oštećenost natpisa onemogućila je njihove pouzdane restitucije te su u potpunosti sačuvani samo gentiliciji *Iulius* (kat. br. 6) i *Septimius* (kat. br. 9) te prenamen *Gaius* (kat. br. 8). Na ulomku stele (kat. br. 3) najvjerojatnije je bio uklesan gentilicij *Sempronius*, a ako je u

nastavku riječ o kognomenu u obzir mogu doći najmanje četiri mogućnosti. Ulomak stele (kat. br. 1) najvjerojatnije je sačuvalao završnio dio gentilicija *Antonius*, iako u obzir mogu doći *Nertonius* ili *Catonius*. Ulomak stele (kat. br. 2) mogao je sadržavati gentilicij *Trosius* ili *Sos(s)ius*. Najmanje pet kognomena dolazi u obzir za ulomak stele (kat. br. 7). Možda se u početnim slovima *COLL*- ulomka stele (kat. br. 6) krije ime nekoga udruženja ili gentilicija *Collius* ili je riječ o oslovljavanju preminuloga odnosno komemoratora (*collega*). U 1. stoljeće sa sigurnošću se datira samo ulomak stele (kat. br. 11), za ostale je datacija postavljena puno šire: između 1. i 3. stoljeća (kat. br. 7, 12, 14, 15), u 2. ili 3. stoljeće (kat. br. 2, 4, 5, 8,), kasni principat (kat. br. 1, 3, 6, 9, 10, 16), a ulomak sarkofaga (kat. br. 13) u 3. ili 4. stoljeće.

Kratice

AE	= Anneé épigraphique, Paris
CIL	= Corpus Inscriptionum Latinarum, Berlin
EDH	= Epigraphische Datenbank Heidelberg (http://edh-www.adw.uni-heidelberg.de/inschrift/suche) (15. svibnja 2017.)
ILlug	= Anna et Jaro Šašel, Inscriptiones latinae quae in Iugoslavia inter annos MCMXL et MCMLX repertae et editae sunt (Situla, 5, Ljubljana, 1963); Inscriptiones latinae quae in Iugoslavia inter annos MCMLX et MCMLXX repertae et editae sunt (Situla, 19, Ljubljana, 1978); Inscriptiones latinae quae in Iugoslavia inter annos MCMII et MCMXL repertae et editae sunt (Situla, 25, Ljubljana, 1986)
RFFZd	= Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru, Razdio povijesnih znanosti, Zadar
VAHD	= Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku, Split (=VAPD)
VAPD	= Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku, Split (=VAHD)

Popis literature

- G. Alföldy 1965 Géza Alföldy, *Bevölkerung und gesellschaft der römischen provinz Dalmatien*, Budapest 1965.
- G. Alföldy 1969 Géza Alföldy, *Die Personennamen in der römischen Provinz Dalmatia*, Heidelberg 1969.
- N. Cambi 1994 Nenad Cambi, *Stele iz kasnoantičke grobnice u Dugopolju*, VAHD 86/1993, Split 1994, 147-181.
- N. Cambi 2010 Nenad Cambi, *Sarkofazi lokalne produkcije u rimskoj Dalmaciji*, Split 2010.
- D. Demicheli 2017 Dino Demicheli, *Neobjavljeni i nepoznati rimskodobni natpisi iz istraživanja Ejnara Dyggvea u Šupljoj crkvi u Solinu*, Tusculum 10, Solin 2017.
- J. Jeličić-Radonić – D. Pereža 2011 Jasna Jeličić-Radonić – Darko Pereža, *Antičke spolije u solinskim Paraćima*, Tusculum 4, Solin 2011, 43-66.
- D. Maršić 1997 Dražen Maršić, *Novi nadgrobni natpisi s jugoistočne salonitanske nekropole*, RFFZd 35(22)/1995-1996, Zadar 1997, 101-128.
- I. Matijević 2006 Ivan Matijević, *Neobjavljeni natpisi iz Žrnovnice i Salone*, VAPD 99, Split 2006, 145-152.
- I. Matijević 2008 Ivan Matijević, *Neobjavljeni natpisi iz Salone*, VAPD 101, Split 2008, 187-219.
- I. Matijević 2014 Ivan Matijević, *Qui cucurrit frumentarius annos XI*, Tusculum 7, Solin 2014, 67-74.
- I. Matijević 2017 Ivan Matijević, *O vojnoj karijeri centuriona Lucija Varija [---] prema natpisu ILlug 2098 iz Salone*, Tusculum 10, Solin 2017.
- D. Tončinić 2011 Domagoj Tončinić, *Spomenici VII. legije na području rimske provincije Dalmacije*, Split 2011.
- J. J. Wilkes 1969 John J. Wilkes, *Dalmatia*, London 1969.

Summary

Ivan Matijević

Unpublished Inscriptions from Salona (II)

Key words: fragment, stela, sarcophagus, inscription, letters, gentilicium, cognomen, Salona

In the paper published are 15 fragments of inscriptions from Salona and of one stela from Žrnovnica. In two fragments (cat. no. 14, 15) preserved are one letter in each making it hard to establish what sort of inscriptions they belonged to. The other 14 inscriptions are of sepulchral character: a sarcophagus fragment (cat. no. 13), a whole stela with almost totally illegible inscription (cat. no. 9), 12 stela fragments with partial inscriptions (cat. no. 1-12), and a stela fragment with no preserved inscription (cat. no. 16). Significant damages to the inscriptions have made any reliable restitution impossible, completely preserved being only the gentilicium *Iulius* (cat. no. 6) and *Septimius* (cat. no. 9), and the praenomen *Gaius* (cat. no. 8). Other fragments contain preserved just parts of the gentilicia and cognomina, restitutions of which have been attempted in accordance with other known inscriptions from the province of Dalmatia. Names from other parts of the Empire were not taken into consideration because that would have taken too much room and time, and would have produced no result. At the stela fragment (cat. no. 3) most probably inscribed was the gentilicium *Sempronius*, and if it was followed by a cognomen, at least four of these would be possible. At the stela fragment (cat. no. 1) most probably preserved is the final part of the gentilicium *Antonius*, although *Nertonius* and *Catonius* are possible as well. The stela fragment (cat. no. 2) could have contained the gentilicium *Trosius* or *Sos(s)ius*. In the case of the stela fragment (cat. no. 7) possible are at least five cognomina. In the first letters *COLL-* at the stela fragment (cat. no. 6) may make name of an association or the gentilicium *Collius*, or this is mentioning of the deceased or the commemorator (*collegae*). To the 1st century with certainty is dated only the stela fragment (cat. no. 11), others being dated much wider: between the 1st and the 3rd centuries (cat. no. 7, 12, 14, 15), to the 2nd or the 3rd centuries (cat. no. 2, 4, 5, 8), to the late Principate period (cat. no. 1, 3, 6, 9, 10, 16), and from the late 2nd to the 4th centuries (cat. no. 13).

Translated: Radovan Kečkemet

